

Кырг.,
2018-39.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН ТҮШТҮК БӨЛҮМҮ

КЫРГЫЗСТАН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

ЖАЛАЛАБАД МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШ К12.17.549

Кол жазма укугунда
УДК: 349.415:349.42 (575.2) (043.3)

Мирзаева Айгуль Кадыровна

**КЕН КАЛДЫКТАРЫН САКТООЧУ ЖАЙЛАРДЫН
КООПСУЗДУГУН УКУКТУК КАМСЫЗ КЫЛУУ**

12.00.06 – жаратылыш ресурстары укугу; агрардык укук;
экологиялык укук

юридика илимдин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алууга диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Ош - 2017

Илимий иш Ош мамлекеттик университетинин жарандык укук жана процесси кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчиси: юридика илимдеринин доктору, профессор
Рахимбаев Эркинбек Нурудинович

Расмий оппоненттер: юридика илимдеринин доктору, профессор
Дусипов Эркин Шажиевич

юридика илимдеринин кандидаты
Мусабаева Надира Абдурафиковна

Жетектөөчү мекеме: Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин юридика факультетинин Жарандык укук жана процесси кафедрасы.
Дареги: 720033, Бишкек ш., Киев көч., 132, 2 корпус

Диссертация 2017-жылдын 31-октябрында саат 10.00дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнө, Кыргызстан Эл аралык университетине жана Жалалабад мамлекеттик университетине караштуу юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн К12.17.549 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 723018, Ош шаары, Ленин көчөсү, 221, кичи жыйындар залы (1-кабат).

Диссертация менен Улуттук илимдер академиясынын Түштүк бөлүмүнүн, илимий китепканасынан таанышууга болот. Дареги: 723500, Ош шаары, А. Каримов көчөсү, 31, Жаратылыш байлыктары институту (<http://www.iuk.kg>).

Автореферат 2017 –жылдын «29» 09 таркатылды

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, юридика илимдеринин кандидаты, доцент

Колсариева Н.Ш.

ИЛИМИЙ ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Дүйнө коомчулугу жай аракеттенүүчү жарылуучу зат катары каралган уулуу заттардын калдыктарынын таасиринин коркунучу менен коштолгон экологиялык катастрофа алдында турат.

Азыркы учурда четке кагууга болбогон чындык катары, учурдагы адамдын, анын жашоо чөйрөсүн, кен калдыктардын, өзгөчө кырдаалдын, табигый кырсыктардын, апаттардын, анын ичинде экологиялык мүнөздөгү кесепеттеринен коргоо көйгөйлөрүн алдыга сүрөөдө.

Кыргыз Республикасындагы экологиялык коопсуздукту калыптандыруу шарттарында өзгөчө мааниге ээ болгон көйгөйлөрдүн катарында, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун укуктук түпкүрүн өнүктүрүү саналат.

Белгилүү болгондой Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 47-48-беренелеринде: «Ар ким өмүрү жана ден соолугу үчүн ыңгайлуу болгон экологиялык чөйрөгө укуктуу. Ар ким жаратылышты пайдалануудагы аракеттердин натыйжасында ден соолугуна же мүлкүнө келтирилген зыяндын ордун толтуруп алууга укуктуу. Ар ким табигый жаратылыш чөйрөсүнө, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүнө этият мамиле жасоого милдеттүү»- деп белгиленет [1].

Кыргыз Республикасынын улуттук коопсуздук Концепциясында белгиленгендей: «экологиялык коопсуздук улуттук коопсуздуктун курамдык бөлүгү катары, өлкөнүн туруктуу өнүгүүсүнүн милдеттүү шарты катары саналып, табият чөйрөсүн сактоочу жана тийиштүү айлана-чөйрөнүн сапатын сактоонун негизи катары келип чыгат» [58].

Айлана-чөйрөнү, калкты уулуу жана радиоактивдүү калдыктардан коргоо суроолору, көйгөйлөрү татаал жана көп кырдуу. Алтын кендерди жана башка кендерди интенсивдүү иштетүү ар кандай активдүүлүктөгү радиоактивдүү калдыктардын чоң көлөмүн түзүп, Кыргызстандын бардык аймактарын камтыган.

Учурда кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча Ата мекендик мыйзам актыларына прогрессивдүү укуктук ченемдерди киргизүү менен бирдикте, окумуштуулар алдында кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуучу укуктук чараларын, теориялык укуктук негиздерин жыйынтыктуу окуп изилдөө көйгөйү жаралгандыгын баса белгилеп кетүү керек.

Анткени, концептуалдык ой жүгүртүүсүз, укуктук санкциялардын мыйзамдык бекилүүсүз Конституциянын түздөн-түз аракеттенүүсүн, бирдиктүү экологиялык тутумду Кыргызстандын элинин жашоо турмушунун, ишмердүүлүгүнүн негизи катары камсыз кылууга мүмкүн эмес.

Теориялык жана укуктук негиздердин өнүгүүсүз, мамлекет менен жарандык коомдун, бул суроолорго укуктук абалына көз карандысыз жалпы ачык коомдук мамилелердин катышуучусу болгондо гана кен

калдыктарынын, экологиялык коопсуздукту камсыз кылуу мүмкүн экендиги мыйзам ченемдүү көрүнүш.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу институту, бүтүндөй Фергана өрөөнүндө, Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктарын коргоодо практикалык өзгөчө мааниге ээ, анткени ал экологиялык коопсуздукту, бирдиктүү экологиялык тутумду, жөнгө салууну бекемдөөчү кепилдик катары келип чыгат.

Кен калдыктарын сактоочу жайларды укуктук камсыз кылуунун концептуалдык негиздерин өнүктүрүүнүн жоктугу, укуктук жөнгө салуунун предметинин институционалдуулугу жөнүндө талаш-тартыштарды жаратуусун белгилей кетүү зарыл.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун, экологиялык коопсуздукту камсыз кылуучу ченемдик база теңдештирилбегени, тутумдашпаганы (ички карама-каршылыктардын болушу) менен мүнөздөлөт. Мына ошондуктан бул жаатта изилдөөлөр көрсөткөндөй, мындай ченемдик база, анын ичинде жогорку мамлекеттик органдар, мамлекеттик эмес юридикалык жактардын кен калдыктардын коопсуздугун сактоо боюнча ишмердүүлүгүнө тоскоол болот.

Туруктуу эмес карама-каршылыгы бар мыйзам актыларын аткарууну талап кылуу, мамлекеттин өкүлдөрүнө да, жөнөкөй жарандарга да оор түйшүк болуп калууда. Көрсөтүп өтүлгөн абал коомдо, ченем жаратуучу органдарда төмөн болгон укуктук маданияттын начардыгы менен да татаалдашат.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуучу нормалардын абалы, мамлекеттик институттарда укуктук нигилизмди, мамлекеттик органдардагы, кызмат адамдарынын, коомдогу жарандардын жүрүм-турумунда, коомдо мыйзамдуулуктун жоктугун жаратат.

Бул жагдайлар кен калдыктарды сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун көйгөйлүү аспектилерине кайрылууга, мыйзам актыларын жакшыртуунун концептуалдык негиздерин иштеп чыгууну шарттады.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий программалар (долбоорлор) менен мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү илимий изилдөө иштери менен байланышы.

Диссертациялык изилдөө темасы Ош мамлекеттик университетинин юридика факультетинин илимий-изилдөө тематикалык планына кирген.

Диссертациялык иштин максаты жана милдеттери кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун укуктук негиздерин жыйымдуу талдоонун негизинде изилденип жаткан теманын табияты жаңа жөнгө салуу механизм, колдонулуучу укуктук санкцияларды тутумдаштыруу, көйгөйлөрдү аныктоо менен Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун укуктук негиздерин жакшыртуу, алардын натыйжалуулугун арттыруу боюнча иштиктүү сунуштарды иштеп чыгуу саналат.

Бул максаттын ишке ашышында төмөнкүдөй негизиндеги милдеттердин аткарылышы талап кылынды:

- «кен калдыктарын сактоочу жайлар» түшүнүгүн, маңызын, мазмунун карап чыгуу;

- кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуучу эл аралык актыларды талдоого алуу;

- Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун конституциялык укуктук негиздерин карап чыгуу;

- кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мамлекеттик бийлик, башкаруу органдарынын жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын кабыл алган чараларын талдоого алуу;

- кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуучу юридикалык жана физикалык жактардын жоопкерчилигин жөнгө салуучу укуктук ченемдерди окуп чыгуу;

- кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча эл аралык тажрыйбаны окуп үйрөнүү;

- Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча көйгөйлөрдү, чакырыктарды, тобокелчиликтерди, коркунучтарды талдоо жана аныктоо;

- Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуучу укуктук ченемдердин базасын өнүктүрүүнүн концептуалдык негиздерин иштеп чыгуу саналат.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Алдыга коюлган максат жана милдеттер менен аныкталып, Кыргыз Республикасында алгачкылардан болуп, Конституциялык, тармактык, укуктук контексте кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун укуктук негиздери системалуу каралган.

Жүргүзүлгөн изилдөө Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча көйгөйлөрдү аныктоо боюнча суроолордун ордун, маанисин аныктоого, жарандардын экологиялык коопсуздукка болгон укуктарын натыйжалуу коргоого жана тийиштүү сунуштарды иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берет.

Диссертацияда камтылган тыянактар, сунуштар, Теориялык жалпылоолор жеткиликтүү негизделип, азыркы учурдагы юридикалык илимдин практиканын абалын чагылдыруучу өз алдынчалуулукка жана илимий жаңылык деңгээлине ээ.

Диссертациялык изилдөөнүн практикалык маанисин изилдөөдө чыгарылган тыянактар, сунуштар, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча ченемдик базаны өнүктүрүү боюнча сунуштарды иштеп чыгууга көмөк көрсөтүп, аларды ишке ашыруу Кыргыз Республикасында кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун

камсыз кылуу боюнча мыйзам актыларынын концептуалдык негиздерин түзүүгө көмөктөшөт.

Изилдөөнүн Теориялык мааниси анда камтылган натыйжалар ата мекендик юридикалык илимдеги кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуучу ченемдерди жакшыртууда, боштуктарды, карама-каршылыктарды жоюуда колдонулушу мүмкүн.

Изилдөөнүн дагы бир теориялык маанисин иште кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугу аныктамасынын изилдөөчүнүн дефинициясы түзөт. Ошондой эле чыгарылган теориялык жоболор мамлекеттик жана муниципалдык кызматчылардын ишмердүүлүгүндө аналитикалык жана усулдук материал катары кызмат кылышы мүмкүн.

Изилдөөнүн жүрүшүндөгү чыгарылган Теориялык жоболор окуу жайларында «Экологиялык укук» предметтерин окуп үйрөнүүдө колдонулушу мүмкүн.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжасында коргоого алынып чыгуучу тыянак сунуштар төмөнкүлөр:

1. «Кен калдыктарын сактоочу жайлар» түшүнүгү диссертант сыпатталып, ага ылайык «кен калдыктарын сактоочу жайлар», бул - тоо кен кайра иштетүү өндүрүшүнөн чыккан радиоактивдүү, уулуу жана башка калдыктарды сактоого ылайыкталган, өзүнө уюшулган жана техникалык чараларды талап кылуучу, өзгөчө укуктук режим менен жөнгө салынган, айлана-чөйрөгө туруктуу коркунуч келтирүүчү татаал өзүнө, юридикалык жоопкерчиликти алып келген, гидротехникалык курулуш катары атайын курулмалардын, жабдуулардын жыйымы.

2. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 47-беренесинин 4-пунктун төмөнкүдөй толуктоо зарыл: Кызмат адамдары тарабынан адамдардын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунуч келтирүүчү фактыларды жагдайларды жаап жашыруу, аткаруу бийлиги жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары алардын кызмат адамдары тарабынан кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун жөнгө салуучу мыйзамдарды, мамлекеттин айлана-чөйрөнү коргоо жана табийгый ресурстарды сарамжалдуу пайдалануу боюнча мамлекеттик саясаттын натыйжалуу ишмердүүлүгүн сактабоо мыйзам тарабынан орнотулган жоопкерчиликти алып келет».

3. Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча Кыргызстандын эл аралык келишимдерде катышуусунда жетишээрлик тажрыйбанын жоктугу аныкталды.

Аларга төмөнкү аргументтерди келтирсек болот:

-ички курч көйгөйлөрдүн орун алышы;

-макулдашууларга катышкан жоопкерчиликтүү кызмат адамдарынын жетишээрлик компетентүүлүгүнүн жана даярдыгынын жоктугу;

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасында эл аралык нормалардын чегинде жагымдуу юридикалык жана институционалдык чөйрөнү түзүүгө багыттоо зарыл.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча регионалдык кызматташууда КМШ менен (Өзбекстан, Тажикстан, Түркмөнстан, Казакстан) бирдиктүү укуктук талааны түзүү менен кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун натыйжалуу камсыз кылууда мыйзам актыларын гармонизациялоо зарыл.

4. Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча ченемдик базаны талдоо төмөнкү жагдайларды ачыкка алып чыкты:

- мамлекеттик органдардын мыйзам жаратуу укук колдонуу практикасында конституциялык нормалардан четтөөсүн;

- кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу жаатында мыйзамдын жана мыйзам актыларынын деформацияланышы.

Аракеттеги кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу практикасы боюнча абалды талдоо Кыргыз Республикасында экологиялык коопсуздук жөнүндө кодексин кабыл алуу анын ичинде кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылууга өзгөчө орун берүү зарылчылыгы негизделди.

6. Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мыйзам актыларын, башка ченемдик актыларды бузгандыгы үчүн конституциялык укуктук жоопкерчиликти катаалдаштыруу, анын ичинде өзгөчө мүлктүк жоопкерчиликти орнотуу аргументтелди.

7. Кен калдыктарын сактоочу жайларга жакын жайланышкан калкты камсыздандыруу зарылчылыгы негизделди. Ал камсыздандырылуучунун материалдык абалын гана коргобостон, анын Кыргыз Республикасынын Конституциясы тарабынан кепилденген укугун да коргоого алат.

8. Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун, айлана-чөйрөнү коргоо жана жаратылыш ресурстарын пайдалануунун, адамзаттын туруктуу өнүгүү максатына жетүү үчүн, мамлекеттин саясий ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун арттыруу боюнча теңдештирилген мамлекеттик саясаттын негизги жолдорун, ыкмаларын, механизмдерин аныктоо менен, эл аралык тажрыйбаны эске алып, чет өлкөлүк тийиштүү органдар менен кызматташтыкты орнотуу негизделген.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөө өз алдынча аткарылган илимий иш катары бааланып, анын натыйжалары, кен калдыктарын сактоочу жайлардын укуктук базасынын, экологиялык коопсуздугун актуалдуу көйгөйлөрүн чечүү менен аныкталат, ошондой эле изденип алуучу тарабынан жарык көргөн теориялык жана практикалык мааниси бар илимий иштер саналат.

Илимий изилдөөнүн жыйынтыктарын тажрыйба иретинде колдонуу. Илимий изилдөөнүн Теориялык жоболору жана тыянактары Ош мамлекеттик университетинин юридика факультетинин Жарандык укук жана

процессин кафедрасында, бир катар эл аралык жана республикалык масштабдагы илимий конференцияларда баяндоо жасалган.

Изилдөөнүн жыйынтыгынын жарыяланышы. Диссертациянын негизги жоболору жана тыянактары Жогорку Аттестациялык комиссиянын тизмесине кирген илимий басылмаларда, автордун 11 (он бир) илимий эмгектеринде жарык көргөн.

Иштин түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, үч главаны камтыган негизги бөлүктөн, сегиз параграфтан, корутундудан колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

ИЛИМИЙ ИШТИН КЫСКАЧА МАЗМУНУ

Илимий иштин киришүүсүндө тандалып алынган теманын актуалдуулугу, анын азыркы учурдагы теориялык-укуктук, тармактык изилденүү деңгээли, илимий иштин илимий программалар менен байланышы, маскаты жана ал максатка жетүү үчүн чечилүүчү милдеттер, ошону менен бирдикте илимий изилдөөнүн жаңылыгы, практикалык мааниси каралган.

Коргоого алынып чыгуучу негизги тыянак сунуштар алардын негиздемеси, изденип алуучунун жеке салымы, изилдөөнүн толук кандуулугунун чагылдырылышы ошондой эле диссертациялык изилдөөнүн түзүлүшү аныкталган.

Биринчи бап “Кен калдыктардын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун теориялык укуктук негиздери” деп аталып, эки бөлүктөн турат.

Биринчи баптын биринчи бөлүгү “Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу: түшүнүгү, маңызы, мазмуну” деп аталат.

Бул бөлүктө автор кен калдыктарын сактоочу жайлардын түшүнүк аппаратын, теориялык-укуктук суроолорун анализге алат.

Ата мекендик укук танууда, анын ичинде конституциялык, мамлекет укук теориясы жана тарыхы, экологиялык укук илимдеринде кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун, алардын натыйжалуу иш жүзүнө ашыруу көйгөйлөрү жана суроолору боюнча сапаттуу укуктук базаны калыптандырууга арналган илимий доктриналык изилдөөлөр жокко эсе.

Автор экологиялык укуктун базалык түшүнүктөрүнүн баарын мурда кен калдыктарын сактоочу жайлардын бүтүндөй эле экологиялык коопсуздук боюнча контексте карап чыккан.

Дүйнөлүк практикада колдонулуучу «Кен калдыктарын сактоочу жайлар» түшүнүгүнүн дефинициясына төмөнкүдөй мисалдарды келтирүүгө болот:

Кен калдыктарын сактоочу жайлар – радиоактивдүү, уулуу жана башка тоо кен калдыктарын сактоого, же көмүүгө максатталган, тоо кен

калдыктарын байытылган пайдалуу казылмаларынын атайын курулмалардын жана жабдуулардын жыйымы. (*Википедия*).

Кен калдыктарын сактоочу жайлар - (a. tailingsstorage; н. Bergeteich, Schlammteich; ф. bassin a dechets de lavage, bassin d'epandage; и. deposito de colas) байытылган калдыктарды кабыл алууга жана сактоого ылайыкташтырылган гидротехникалык курулма (*Геологиялык энциклопедия*).

Кен калдыктарын сактоочу жайлар - [tailings dump] тоо кен калдыктарын, байытылган пайдалуу казылмаларын кабыл алуу жана сактоого ылайыкташтырылган гидротехникалык курулмалардын жыйындысы. Кен калдыктарын сактоочу жайлар эреже катары капчыгайлардын, котловиналардын, төмөнкү жайларында бир канча аралыкта жайланышат. (металлургия боюнча *энциклопедиялык сөздүк*).

Кен калдыктарын сактоочу жайлар - тоо кен калдыктарын, байытылган пайдалуу казылмаларын кабыл алуу жана сактоого ылайыкташтырылган түзүлүш (байытылган пайдалуу казылмалар). Кен калдыктарын сактоочу жайлар эреже катары капчыгайлардын, котловиналардын, төмөнкү рельефинде бир канча аралыкта жайланышат ...(*Чоң советтик энциклопедия*).

Кен калдыктарын сактоочу жайлар – пайдалуу кендерди байытуудан жана башка технологиялык процесстерден келип чыгуучу өндүрүштүн суюк калдыктарын сактоочу жабык бассейн (*адам экологиясы*).

Кен калдыктарын сактоочу жайлар – пайдалуу кендерди байытуудан калган, тоо кен калдыктарын кабыл алуу, сактоо үчүн курулуш (*Металлургиялык сөздүк*).

Жогоруда келтирилген дефинициялардан көрүнүп тургандай, бүтүндөй алганда кээ бир нерселерди кошпогондо алар окшош жана бизге мындай ойду берет – «кен калдыктарын сактоочу жайлар – бул пайдалуу казылмаларынын байытуудан келип чыккан тоо кен калдыктарын радиоактивдүү, уулуу жана башка тоо кен калдыктарын сактоого, же көмүүгө максатталган, атайын курулмалардын жана жабдуулардын жыйымы».

Автор бул дефиниция менен макул, бирок анын ою боюнча, аныктаманын маңызын так, көлөмдүү чагылдырбайт.

Анын көз карашында, аракеттеги «кен калдыктарын сактоочу жайлар» түшүнүгү бул суроонун маани маңызын чагылдырып, так ачып бере албайт.

Автордун ою боюнча, «кен калдыктарын сактоочу жайлар» дефинициясын төмөнкүдөй берүү оңтойлуу; «кен калдыктарын сактоочу жайлар» түшүнүгү бул - тоо кен кайра иштетүү өндүрүшүнөн чыккан радиоактивдүү, уулуу жана башка калдыктарды сактоого ылайыкталган, ал өзүнө уюшумдук жана техникалык чараларды талап кылуучу, өзгөчө укуктук режим менен жөнгө салынган, айлана-чөйрөгө туруктуу коркунуч келтире турган татаал, өзүнө өзгөчө юридикалык жоопкерчиликти алып келген гидротехникалык курулуш катары атайын курулмалардын, шаймандардын топтому.

Биринчи баптын экинчи бөлүгү “Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылууну жөнгө салуучу эл аралык укуктук актылар” боюнча талдоо жүргүзүүгө арналган.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 6-беренесинин 3-пунктуна ылайык; «Кыргыз Республикасы катышуучусу болуп эсептелген, мыйзамда белгиленген тартипте күчүнө кирген эл аралык келишимдер, ошондой эле эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган принциптери менен ченемдери Кыргыз Республикасынын укук системасынын ажыралгыс бөлүгү болуп саналат.

Адам укуктары боюнча эл аралык келишимдердин ченемдери түздөнтүз колдонулат жана башка эл аралык келишимдин ченемдерине караганда артыкчылыкка ээ деп орнотулган.» [1, б.72.].

Кыргызстан ар дайым дүйнөлүк жана ички Борбордук Азия аймагындагы алкакка интеграцияланууга умтулат.

Биздин оюбузча, бирдиктүү табигый аймактын жалпы экологиялык көйгөйлөрү Борбордук Азия өлкөлөрүнөн мамлекеттер аралык туруктуу өнүгүү комиссиясынын, мамлекеттер аралык суу чарба координациялык комиссиясынын, Борбордук Азия аймактык экологиялык борбордун макулдашылган бирдиктүү аракеттерин кабыл алууга көмөктөшөт.

Азыркы мезгилде Кыргыз Республикасы 13 жаратылышты коргоо конвенциясына, 3 протоколго кошулган. Мындан келип чыккан милдеттер улуттук мыйзам актыларын, айлана-чөйрөнү коргоо жана кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу чөйрөсүндө кайра карап чыгууга милдеттендирет.

Кыргыз Республикасынын мыйзам актылары кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча суроолорду Эл аралык келишимдерге жана макулдашууларга ылайык так жөнгө салат.

Бул эл аралык актыларга : трансаймактык коркунучтуу кен калдыктарды ташуу жана жок кылуу боюнча көзөмөл жөнүндө **Базель конвенциясы** (КР ЖК ЭӨП 30-ноябрь 1995-жылы. №П-225-1 ратификациялаган); Эл аралык соодада кээ бир коркунучтуу химиялык заттарды алдын ала негиздүү макулдашуу боюнча **Роттердам конвенциясы** (КР ЖК тарабынан 15-январь 2000-жылы №15 ратификацияланган). Бул мыйзамга ылайык Роттердам конвенциясынын талаптарын аткаруу, КР **ӨКМ** жүктөлгөн); Озон катмарын коргоо жөнүндө **Вена конвенциясы** жана озон катмарын жабыркатуучу заттар жөнүндө Монреаль протоколу (КР ЖК 15.01.2000-ж. №16 ратификацияланган).

Автордун ою боюнча айлана-чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташтыктын өнүгүшү, анын ичинде кен калдыктарын сактоо жайларынын коопсуздугун сактоо боюнча мамлекеттерге глобалдык жана регионалдык айрыкча **Өзбекстан, Тажикстан, Казакстан** жана башка мамлекеттер менен көйгөйлөрдү чечмелөөгө көмөктөшөт.

Кыргыз Республикасынын кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча экологиялык саясатынын приоритетүү

багыты болуп эл аралык кызматташуу чөйрөсүндө Кыргызстандын эл аралык конвенцияларга, макулдашууларга кошулуусу саналат.

Г.А.Мисник жана Е.П.Моторин айлана-чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташуунун өнүгүүсүндө негизги эки этапты бөлүп карашат: Стокгольмга чейинки мезгил (1972-ж чейин); Стокгольмдан кийинки мезгил (1972-ж кийин).

1972-жылга чейин айлана-чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташуу БУУнун резолюциясынын негизинде жөнгө салынып келинген,- деп жазышат Г.А.Мисник жана Е.П.Моторин.

Стокгольмдагы эл аралык конференцияда айлана-чөйрөнү коргоо жаатында кызматташуунун уюшумдук негиздери аныкталган. Ал эми Стокгольмдан кийинки мезгилдерде мамлекеттердин ишмердүүлүгү БУУнун курамындагы адистештирилген эл аралык уюм – БУУнун айлана-чөйрөнү коргоо Программасы менен координацияланган [75, б.341].

Окумуштуу А.С. Тимошенко айлана-чөйрөнү коргоо боюнча маанилүү артыкчылыкты укуктук формадагы эл аралык көзөмөлдөөгө берет.

Мындай укуктук формаларга А.С. Тимошенко төмөнкүлөрдү карайт:

- 1) Айлана-чөйрөнүн абалына мониторинг жүргүзүү;
- 2) Жаратылышты коргоо чөйрөсүндө мамлекеттердин эл аралык милдеттенмелерин сактоосуна көзөмөл жүргүзүү;
- 3) Айлана чөйрөнүн сапатын жөнгө салуу, айлана-чөйрөнүн жана ага таасир берүүнүн ар кандай түрлөрүн чендөө;
- 4) Айлана чөйрөгө таасир берүүнүн ар кандай түрлөрүн камтыган алдын ала эскертүү контролу;
- 5) Эл аралык талаш тартыштарды чечүү [80, б 93].

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу контексинде айлана-чөйрөнү коргоо боюнча эл аралык кызматташууда, трансаймактык айлана-чөйрөгө зыян келтирүүгө өзгөчө маани берилгендигин белгилөөгө болот.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу көйгөйлөрүн чечүүдө бул бир канча маанилүү, анткени Кыргызстандын аймагында жайланышкан кен калдыктарын сактоочу жайлар жакын жайланышып, **Өзбекстанга, Тажикстанга, Борбордук Азия аймагына** коркунуч келтирерин айтууга болот.

Кыргыз Республикасы айлана- чөйрөнү коргоо жаатында эл аралык конвенцияларга активдүү катышып келүүдө. Ошону менен бирге кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча Кыргызстандын эл аралык келишимдерде катышуусунда жетишээрлик тажрыйбанын жоктугу аныкталган.

Изилдөөдө төмөнкү аргументтерди келтирүүгө болот:

- ички курч көйгөйлөрдүн орун алышы;
- макулдашууларга катышкан жоопкерчиликтүү кызмат адамдарынын жетишээрлик компетентүүлүгүнүн жана даярдыгынын жоктугу;

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн Кыргыз Республикасында эл аралык нормалардын чегинде жагымдуу юридикалык жана институционалдык чөйрөнү түзүүгө багыттоо зарыл деп эсептейт.

Экинчи бап “Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылууну мамлекеттик жөнгө салуу” деп аталат.

Экинчи баптын биринчи бөлүгү “Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун укуктук негиздери” деп аталып бул бөлүмдө Кыргыз Республикасында кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун, бүтүндөй алганда жаратылышты коргоону камсыз кылуунун укуктук негиздери каралган.

Айлана-чөйрөнү жана жаратылышты коргоо боюнча бир катар мыйзам актылары кабыл алынган. Кыргызстан көз карандысыз эгемендүүлүгүн кабыл алганга чейин жаратылышты жана айлана-чөйрөнү коргоо жаатындагы мыйзам актылары СССРдин курамында өнүгүп, кандайдыр бир деңгээлде өз алдынчалуулуктан ажырап калган.

Эгемендүү Кыргызстанда экологиялык мамилелерди мыйзам деңгээлинде жөнгө салуу адам тарабынан табигый жана кайра жаратылган экотутумдун абалын, айлана-чөйрөнүнүн өзүн-өзү жөнгө салууга жана өзүн-өзү калыбына келтирүүгө толук көлөмдө кармап турууга багытталган.

Кыргыз Республикасы Стокгольм конвенциясын ишке ашырууда кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу көйгөйлөрүнө, тармактар аралык механизмдерди иштеп чыгууда өзгөчө көңүл бөлүп, активдүү катышып келгендигин белгилөө керек.

Кыргыз Республикасынын мыйзам актылары Кыргыз Республикасы катышуучусу болгон эл аралык келишимдер жана макулдашуулар менен тең ата кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу суроолорун так жөнгө салат.

Азыркы учурда Кыргызстанда 30дан ашуун жаратылышты жана жаратылыш ресурстарын коргоо боюнча мыйзамдар бар.

Конституциянын 12-беренесинде: «Жер, анын кен байлыктары, аба мейкиндиги, суулары, токойлору, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү, башка жаратылыш ресурстары Кыргыз Республикасынын гана менчиги болуп эсептелет, бирдиктүү экологиялык системаны сактоо максатында Кыргызстан элинин жашоосу менен иш-аракетинин негизи катары пайдаланылат жана мамлекеттин өзгөчө коргоосунда турат», - деп орнотулган [1,74,б. 86].

Экологиялык мыйзам актылары жөнүндө сөз кылганда кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мамилелерди жөнгө салуучу мыйзамдарды белгилей кетүү керек. Аларга: Кыргыз Республикасынын 26-июнь 2001-жылда №57 кабыл алынган «Кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары жөнүндө», «Кен

казынасы жөнүндө», «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө», «Кыргызстандын калкынын радиациялык коопсуздугу жөнүндө», «Атмосфералык абаны коргоо жөнүндө», «коркунучтуу өндүрүштүк объектилердин өндүрүштүк коопсуздугу жөнүндө», «Калкты жана аймактарды табигый жана техногендик мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардан коргоо жөнүндө», «Экологиялык экспертиза жөнүндө», «Өндүрүштүн жана керектөөнүн калдыктары жөнүндө», «Өзгөчө коргоолуучу аймактар жөнүндө» мыйзамдарды айтсак болот [7, 6, 2, 9,10].

Кыргыз Республикасынын «Кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары жөнүндө» мыйзамы өзүнө кен калдыктарын сактоочу жайлардын жана тоо кен калдыктарын калкка жана айлана-чөйрөгө терс таасирин алдын алуу жана жоюуга багытталган максаттуу ишмердүүлүктүн негизин өзүнө камтыйт; Кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары менен иштөөнүн бардык этаптарында Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатын аныктайт; кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары менен иштөөдө коопсуздукту камсыз кылууда мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, мамлекеттик көзөмөлдүн ыйгарым укуктарын аныктайт. Ошондой эле уюшумдук укуктук формасы жана менчиктин формасына карабай кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары менен иштөөдө мекмелердин, уюмдардын, бирикмелердин негизги укуктарын жана жоопкерчилигин аныктайт; Кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары менен иштөөдөгү эл аралык кызматташуунун негизги багыттарын аныктайт.

Кыргыз Республикасынын «Кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары жөнүндө» мыйзамы кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары менен иштөө чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын принциптерин орноткон, аларга: кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары менен иштөөдө анын зыяндуу таасиринен айлана-чөйрөнү, адамдын өмүрү жана ден соолугун сактоо артыкчылыгын коргоо; уулуу кен калдыктары жана тоо кен калдыктары менен иштөөдө, аны менен иштөө процессинде калыптануучу ишмердүүлүктө бул мыйзамды жана башка Кыргыз мамлекетинин мыйзамдарын бузгандыгы үчүн мамлекеттин, физикалык жана юридикалык жактардын менчиктин формасынан көз карандысыз жоопкерчилик орнотулган; уулуу кен калдыктары жана тоо кен калдыктары менен иштөөдө адамдардын ден соолугуна жана алардын мүлкүнө келтирилген зыянды толтуруу; жарандардын жана коомдук уюмдардын уулу кен калдыктары менен иштөөдө алардын коопсуздугун камсыз кылуу көйгөйлөрүн чечүүдө катышуусу; уулуу кен калдыктар жана тоо кен калдыктары менен иштөөдө чет өлкөлүк алдыңкы тажрыйбаны колдонуу; уулуу кен калдыктар жана тоо кен калдыктары менен иштөөдө мамлекеттик программаларды жана концепцияларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу каралган [7].

Ошону менен бирдикте автор талдоо жасаган кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча укуктук практика бир катар кемчиликтерди аныктаган, атап айтканда:

- мыйзам чыгаруу жана укук колдонуу практикасында конституциялык мыйзамдуулуктун бузулуусу;

- мыйзамдардын жана мыйзам алдындагы актылардын деформацияланышы;

- айлана-чөйрөнү коргоо контекстинде айрыкча кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылууда укуктук тутумдун туунду куралышы.

Ошондой эле талдоо көрсөткөндөй, азыркы учурга чейин жаратылышты коргоо мыйзам актылары өнүгүүсүн улантып жатса дагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу жаатында толук көлөмдө түзүлө элек.

Жогоруда келтирилген тыянактар Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздук концепциясында келтирилген айлана-чөйрөнү коргоо жана жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу боюнча мамлекеттик саясаттын натыйжалуулугун камсыз кылууда бир катар кемчиликтер бар экендигин, тыянактардын чындыгын далилдейт.

Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздук концепциясында кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуудагы мамлекеттик жана тармактык көзөмөл практика жүзүндө натыйжалуу колдонбой келе жатат.

Инспекциялык процедуралар ашыкча борборлоштурулган, алардын ишмердүүлүгүндө жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын катышуусун толук көлөмдө чагылдырбайт.

Экинчи баптын экинчи бөлүгү **“Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун мамлекеттик жөнгө салуу жана конституциялык-укуктук нормалардын имплементациясы”** талдоого алынган.

Кыргызстандын мамлекеттик кадастрына ылайык, Кыргызстандын аймагында тоо кен өндүрүшүнүн калган уулуу жана радиоактивдүү калдыктардан калган **92 объект бар.**

Кыргыз Республикасынын ӨКМ карамагында 58 объект, анын ичинде 38 кен калдыктарын сактоочу жай жана 25 тоо кен калдыктары бар. Алардын ичинен радиоактивдүү 28 объект, уулуу – 5 объект бар.

Бул кен калдыктарын сактоочу жайлар 1966-1973- жылдары жабылган. Бул объектилердин баардыгы Кажы-Сай кен калдыктарын сактоочу жайдан башка калктуу пункттардын чектеринде, чек арага чектеш дарыяларда, бассейндерде жайланышкан.

Кен калдыктарын долбоорлоодо табигый процесстердин таасиринен коргоо боюнча узак мөөнөттүү иш-чаралар эске алынган эмес.

Азыркы мезгилдеги климаттын өзгөрүшү, бул объектилердин бузулушуна кошумча коркунуч жаратат. Алардын урашынын натыйжасында

келип чыгуучу кесепеттер Борбордук Азия регионунан апаттык коркунучту алып келет [112].

Кен калдыктарын долбоорлоодо табигый процесстердин таасиринен коргоо боюнча узак мөөнөттүү чаралар эске алынган эмес.

Тоо кен калдыктарынын жуулуп кетишинин кесепетинен ушул нерсенин басы жер үстүнө чыга турган болсо, Фергана өрөөнү жок болот. Бул өз кезегинде Ысык-Көлдө да олуттуу көйгөйлөр болоорун билгизет. Мунун баары олуттуу экологиялык апатка алып келет.

Көйгөйдүн жалпы масштабы технологиялык жандашуу жана финансы-экономикалык мүмкүнчүлүктөргө жараша өз күчүбүз менен аны чечүүнү камсыз кылууга мүмкүндүк бербейт. Мындай мааниде бизге эксперттик коомчулуктун, эл аралык финансылык уюмдардын колдоосу керек.

Уран кен калдыктарын сактоочу жайлар адамдардын ден соолугуна, айлана-чөйрөгө, айыл чарба жерлерине, Борбордук Азия аймагындагы экономикалык туруктуулукка да таасир берет. Алар Фергана өрөөнүндөгү трансаймактык коркунучту алып келет.

Мына ошондуктан кен калдыктарын сактоочу жайларды реабилитациялоодо, рекультивациялоодо эл аралык кызматташуу, техникалык маалымат базасы менен алмашуу зарыл.

Экинчи баптын үчүнчү бөлүгүндө “Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуудагы юридикалык жана физикалык жактардын укуктук жоопкерчилиги” каралган.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 47-беренесине ылайык «Кызмат адамдары кишилердин өмүрү жана ден соолугу үчүн коркунуч туудурган фактыларды жана жагдайларды жашырып койсо, мыйзамда көрсөтүлгөн жоопкерчиликке кириптер болот», - деп бекилген. [1, Б.74].

Кыргыз Республикасынын «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө» мыйзамынын 10-бөлүмүндө экологиялык укук бузуу үчүн жоопкерчиликти жөнгө салуучу укук ченемдер орнотулган [2].

Мыйзамдын 51-беренеси экологиялык укук бузуулар үчүн жоопкерчиликти карап «Экологиялык укук бузууларды жасагандыгы үчүн жеке жана юридикалык жактар ушул Мыйзамга жана Кыргыз Республикасынын башка мыйзам актыларына ылайык дисциплинардык, административдик же жазык жоопкерчилигине тартылат.

Дисциплинардык, административдик же жазык жоопкерчилигине тартуу күнөөлүү адамдарды алардын айлана-чөйрөгө келтирген зыяндын ордун толтуруу милдетинен бошотпойт», - деп аныктаган.

Ал эми 52-берене экологиялык жөрүктөр үчүн дисциплинардык жоопкерчилик карап «Ишканалардын, мекемелердин, уюмдардын кызмат адамдары жана башка күнөөлүү кызматкерлери жоболорго, уставдарга, ички тартип эрежелерине жана башка ченемдик актыларга ылайык жаратылышты коргоо жана жаратылыш ресурстарын сарамжал пайдалануу боюнча иш-чараларды аткарбагандыгы, айлана-чөйрөнүн сапатынын ченемдерин бузгандыгы жана эмгектик функциялардан же кызматтык милдеттерден

келип чыгуучу жаратылышты коргоо мыйзамдарынын талаптарын бузгандыгы үчүн дисциплинардык жоопкерчиликке тартылат.

Экологиялык укук бузуунун натыйжасында айлана-чөйрөгө келтирилген зыянын ордун толтуруу ыктыярдуу түрдө, болбосо соттун чечими боюнча белгиленген тартипте бекитилген зыянын өлчөмүн эсептөөнүн таксаларына жана усулдарына ылайык, ал эми алар жок болгондо айлана-чөйрөнүн бузулган абалын калыбына келтирүүгө кетүүчү фактылык чыгымдар боюнча келтирилген зыяндарды анын ичинде алынбай калган пайданы эске алуу менен жүргүзүлөт.

Соттун чечими боюнча өндүрүлүүчү зыянын суммасы жаратылышты коргоонун республикалык жергиликтүү фондуларына чегерилет [2].

Табият, коруктук, ден соолукту чыңоочу, рекреациялык, тарыхый маданий багыттагы жерди пайдалануу эрежесин бузгандыгы үчүн, өзгөчө шарттагы пайдалануу жерлери, ошондой эле радиоактивдүү, химиялык, бактериологиялык булганууга учураган жерлерди пайдалануу эрежесин бузуу бирден алтыга чейинки эсептик көрсөткүчтө, ал эми кызмат адамдарына бештен он беш эсептик көрсөткүчкө чейин айып салынат.

Ал эми айыл чарба багытындагы жана башка жерлерди бузгандыгы үчүн жердин түшүмдүү катмарын бузганда, химиялык жана радиоактивдүү заттар, бактериалдык-паразиттик же карантиндеги жаныбарлар жана өсүмдүктөр, өндүрүштүк калдыктар жана агынды суулар менен булгаса бештен он эсептик көрсөткүчкө чейин айып салынат.

Автор белгилегендей, улуттук мыйзам актыларында кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылууда ченемдерди бузгандыгы үчүн жокерчиликти жөнгө салуучу ченемдер эл аралык актыларда орнотулган актыларга караганда жетишерлик деңгээлде орнотулган эмес.

Өзгөчө айлана-чөйрөнү коргоо чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди бузгандыгы үчүн кылмыш жоопкерчилигине тартуу жагдайы АКШ, Великобритания, бир канча алдыда, аларда жоопкерчиликке тартууда бир катар катуу талаптар коюлган.

Үчүнчү бап “Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу укуктук базасын өркүндөтүү” деп аталып үч бөлүктөн турат.

Биринчи бөлүгү “Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча эл аралык тажрыйба” талдоого алынган

Дүйнөдөгү жүргүзүлүп жаткан изилдөөлөр көрсөткөндөй, өзгөчө кырдаалдардын көбөйүү тобокелчилиги жакынкы он жылдар бою сакталат.

Бул глобалдуу коркунучтун маанисин түшүнгөн адамзат, өзүнүн өнүгүүсүнүн багытын олуттуу өзгөртүү зарылчылыгынын алдында турат.

Дүйнө коомчулугунун келе жаткан апааттан чыгуу үчүн болжолдонуучу чаралардын негизин туруктуу өнүгүү жана дүйнө калкынын экологиялык коопсуздугу түзөт.

Калктын коопсуздугу ар бир адамды өзгөчө кырдаалдардан коргоону белгилейт, бул ар бир жарандын укугу жана жоопкерчилиги болуп саналат.

Алар экологиялык коопсуздуктун негизги милдеттерин, калктын саламаттыгын, жарандык коргонууну бүт өлкөлөрдүн мыйзам актыларында бекитүү милдетин аныктабай, мамлекеттик органдардын, ишкана мекемелердин ыйгарым укуктарын, жарандардын укук жана милдеттерин аларды иш жүзүнө ашыруунун укуктук негиздерин камтуусу зарыл.

Борбордук Азия регионунда өзгөчө кырдаалдарда коопсуздукту камсыз кылуу боюнча дүйнөлүк көйгөйлөр биздин өлкө үчүн да мүнөздүү.

Өзбекстандын табияты бай: бийик тоолор, суу толгон дарыялар, чоң кум массивдери бактардын оазиси.

Ошону менен бирдикте республиканын климаттык жана геологиялык өзгөчөлүктөрү, ошондой эле эл чарбасынын инфраструктурасы табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын пайда болуу мүмкүнчүлүгүн шарттайт: жер титирөө, суу каптоо, сел жүрүү, көчкү, кар көчкүлөрү, гидроплотиналардын жарылуу мүмкүндүгү жана бийик тоолуу көлдөр жана анын натыйжасында суу каптоо аймактарынын пайда болушу.

Өзбекстандын 80% аймагы жер титирөө аймагында жайланышкан. 5000 квадрат километрден ашуун тоо алдындагы райондар көчкү коркунучу менен шартталган, 2000ден ашуун участкалар сел жүрүү коркунучунда экендигин эскерте кетүү керек.

Кыргызстан жана Тажикстан менен трансаймактык райондордо 270тен ашуун бийик тоолуу, жууп кетиши мүмкүн болгон көлдөр бар. Жыл сайын эпидемия коркунучу пайда болот.

Акыркы жылдары Сарез көлүндө (Тажикстан) дагы көйгөй пайда болду, эгер аны чечпесе ири аймактын калкына оор кесепеттер менен коркунуч келтирет.

Дагы бир техногендик мүнөздөгү (ири өндүрүштүк кырсыктар, апаттар, өрттөр) коркунуч, республикада бир катар химиялык, жарылуу коркунучу бар эл чарбасынын объектилеринин болушу, 53 ири суу сактагыч, мындан башка 50го жакын уулуу заттар көмүлмөсү, радиоактивдүү калдыктарды чогултуучу жайлар бар, алар Кыргызстан жана Тажикстан республикаларынын аймагына чектеш жерде жайгашкан, алардын көлөмү 13,5 млн. кубометрден ашуун. Эгер алар бузулуп кетсе Өзбекстандын аймагынын бир бөлүгү радионуклиддер менен булганат.

Мамлекеттер тарабынан укуктук чаралардын кабыл алынышына карабастан Арменияда, Тажикстанда, Казакстанда, ошондой эле Кыргызстанда кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу мамлекет, жогорку кызмат адамдары, мамлекеттик жана жергиликтүү башкаруу органдары, жарандык коом тарабынан жетиштүү көңүлгө алынбаган.

Иш жүзүндө кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун чакырыктары, коркунучтары, тобокелчиликтери баштагыдай эле өтө чоң.

Мисал, Кыргызстанда жана Казакстанда кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча ратификацияланган конвенциялар, макулдашуулар жана келишимдер чегинде коомчулуктун маалыматка жетүү жаатында, мамлекеттик жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын ишмердүүлүгү жөнүндө улуттук мыйзам нормаларын эл аралык укуктун нормалары менен гармонизацияланышы, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мамлекеттик бийлик органдарынын жана ыйгарым укуктуу органдардын ишмердүүлүгүн оптимизациялоо зарыл.

Кен калдыктарын сактоочу жайларды коргоо бир гана фактыга адамдын ден соолугуна, айлана-чөйрөгө зыяндуу таасирине гана негизделбестен, жаратылыш ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу милдеттерин да аныктайт, анткени кен өндүрүшү пайдалуу жана сейрек кездешкен металлдарды өзүнө камтыгандыктан, өзү менен кошо материалдык баалуулукту чагылдырып, өлкөнүн экономикасын өнүктүрүүгө түрткү бериши мүмкүн.

Бирок, кен калдыктарын сактоочу жайларды кайра иштетүү тийиштүү технологиялардын жогорку баада турарынан жүргүзүлбөй, кен калдыктарын сактоочу жайлар, гидротехникалык объект, адамдын саламаттыгына жана экологияга коркунучтуу таасир бергендигине байланыштуу факторлорго жана таасирине жараша классификацияланат.

Консервация болгон кен калдыктарын сактоочу жайлардын терс таасирин жумшартуучу жана нейтралдаштыруучу бир катар иш чараларды жүргүзүү зарыл. Аларга кен калдыктарын сактоочу жайлардын үстүнкү жер катмарын такай жумшартуу зарыл жана көп жылдык өсүмдүктөрдү себүү керек, ал үчүн кен калдыктарын сактоочу жайдын бүт аянтын жасалма жамгыр жаадыруу керек; кен калдыктарын сактоочу жайдын бүт үстүнкү катмарын полиакриламид аралашмасы менен жабуу керек, анткени полиакриламид суу аралашмасы акырындык менен гидролизге тартылып, полиакрил кислотасынын аммоний тузун курайт жана жердин үстүнкү катмарын бекемдейт, ошол эле мезгилде абаны өткөрүүчү катары калып, өсүмдүктөрдүн нормалдуу өсүшүнө шарт түзөт; убактылуу чара катары жердин үстүнкү катмарын атайын машиналардын жардамы менен бекемдөө зарыл, анын натыйжасында жердин үстүнкү катмарын шамал учуруп кетүүсү алдын алынат; кен калдыктарын сактоочу жайлардагы калдыктардын дарыя аркылуу жылып кетүүсүн алдын алуу жана жерлердин чөлгө айлануу очокторун жоюу үчүн, кен калдыктарын сактоочу жайларды кайрадан реконструкция жасап суу чыгаруучу конструкцияларды ондоп түзөө зарыл; кен калдыктарын сактоочу жайлардын үстүнүн калыңдыгы 10-15 см болгон топурак менен жабуу жана көп жылдык өсүмдүктөрдү олтургузуу керек [83].

Ошондой эле төмөнкү багыттар боюнча чечим кабыл алуу керек:

1. Аймактагы экологиялык абалды жакшыртуу үчүн экология көйгөйлөрү менен алектенүүчү эл аралык уюмдарга жардам иретинде кайрылуу зарыл.

2. Аймакта экологиялык коопсуздукту жогорулатуу максатында калкты экологиялык чыңалышын, окутуу жана маалымат алуусун жакшыртуу үчүн максаттуу программаларды иштеп чыгуу жана аракетке келтирүү.

3. Радиоактивдүү булганууну локалдаштыруу жана кармап калуу үчүн тундурмаларды куруу.

4. Кыргыз Республикасы менен бирдикте (чет элдик донорлорду тартуу менен) радиоактивдүү булгануунун таркалышын алдын алуу максатында Майлуу-Суу дарыясынын нугунда жээктерди бекемдөө, астын тазалоо жумуштарын жүргүзүү калкты экологиялык коопсуздук эрежелери менен таныштырып окутуу зарылдыгын белгилейбиз.

Үчүнчү баптын экинчи бөлүгү “Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун негизги көйгөйлөрү, чакырыктары, тобокелчиликтери жана коркунучтары” каралган.

Кыргызстандын аймагы 200 000 квадрат километр түзүп, Борбордук Азиянын Түштүк чыгышында жайланышып, Түштүк батышта Алай тоолору Түндүк чыгыштан Тянь-Шань тоолорунун аралыгында жайланышкан.

Өлкө Казакстан, Тажикстан, Өзбекстан жана Кытай менен чектешет. Калкы -5.2 миллион адамды түзүп 90дон ашуун улуттар жашайт. Кыргызстандын борбору – Бишкек шаары, 1 миллионго жакын калк жашайт, ири шаарлары Ош, Жалал-Абад жана Каракол.

Кыргызстан – тоолуу өлкө аймагынын 80% ашыгы деңиз деңгээлинен 1500 м. бийиктикте турат. Өлкөнүн аймагы табигый катаклизмдерге, көчкү, жер титирөө, суу каптоо жана сел жүрүү. Кыргыз Республикасынын Өзгөчө кырдаалдар министрлигинин маалыматы боюнча табигый кырсыктардан келтирилген зыян 35 миллион долларды түзөт.

Мөндүр сейрек кездешет. Жай ысык жана кургак. Кышкы температура айрыкча тоо котловиналарында, төмөн минус 20°C ден минус 30°C жетет, жаан чачындын жылдык көлөмү Фергана тоо кыркасынан түшөт – 1090 мм, эң азы Ысык-Көлдүн төмөн жагына түшөт – 140 мм. Жаан-чачындын орточо орношу 300 дөн 600 мм чейин.

Кыргызстандын өзгөчөлүгү болуп катаал экстремалдык табигый шарттары саналат.

Кыргыз Республикасында 1923 көл алардын жалпы аянты 6836 км 2 түзөт; дүйнөгө таанымал Ысык-Көл деңиз деңгээлинен 1,700 м бийиктикте жайланышкан. Климаты – континенталдык кышында суук жайында ысык.

Кен калдыктарын сактоочу жайлар суу менен жышталышы айрыкча жогорку сейсмикалык, суу каптоо жана сел жүрүү активдүүлүгү жогору болгондуктан алардын туруктуулугуна терс таасирин берет. Мындан

сырткары радионуклиддер менен ууланган суулар, дамбалардан өтүп жер үстүндөгү жана астындагы сууларды булгайт.

Кыргыз Республикасындагы мыйзам актыларындагы боштуктарды талдоо көрсөткөндөй, кен калдыктарын коопсуздугун камсыз кылууда: мыйзам базасын, инструкцияларды жоболорду, ченемдик актыларды эл аралык стандарттар менен гармонизациялоо зарыл, кен калдыктарын сактоочу жайларды жана радиоактивдүү калдыктарды башкаруунун жана жөнгө салуунун мамлекеттик түзүмүн жакшыртуу; инспекция жүргүзүү программасын иштеп чыгуу, контролдоо жана мониторинг жүргүзүү программасын иштеп чыгуу; адистерди даярдоо, инспекторлорду жана операторлорду окутуу үчүн программаларды иштеп чыгуу; Радиоактивдүү калдыктарды башкарууда эл аралык эксперттер тобу менен кооперация түзүү; МАГАТЭ менен тыгыз кызматташтыкта болуу керектиги эске алуу керек.

Үчүнчү бөлүктө “Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун концептуалдык өнүктүрүү негиздери” каралган.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча суроолорду жана көйгөйлөрдү атап айтканда; улуттук мыйзам актыларынын абалы жана башка ченемдик актылар, эл аралык укуктун нормалары, эл аралык нормалардын имплементацияланышы, Кыргызстандын кен калдыктарын сактоочу жайларынын азыркы абалы, алардын коопсуздугун камсыз кылуу, орнотулган нормаларды бузгандыгы үчүн укуктук жоопкерчилик, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу менен байланышкан чакырыктар, тобокелчиликтер жана коркунучтарды талдоо менен жүргүзүлгөн изилдөөбүздүн жыйынтыктары негизделип, биз төмөндөгүдөй тыянакка келдик:

Белгиленген тоо кен өндүрүшүнүн уулуу жана радиоактивдүү 92 объектисинин коопсуздугун камсыз кылуунун суроолору жана көйгөйлөрү боюнча максаттуу стратегия жана тийиштүү программаны иштеп чыгуу зарылчылыгын негиздедик жана туура деп белгиледик.

Кыргызстандын кен калдыктарды сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуучу укуктун тутуму бүтүндөй, бардык элементтерин кошкондо (нормативдик база, мамлекеттик жана мамлекеттик эмес уюмдардын жыйындысы, укуктук идеялардын көз караштардын жыйындысы укуктук маданият, укуктук идеология, укуктук илим), азыркы учурдун чакырыктарына, тобокелчиликтерине жана коркунучтарына адекваттуу эмес экендигин айтуу жетиштүү.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун, экологиялык коопсуздукту камсыз кылуучу ченемдик база теңдештирилбегени, тутумдашпаганы (ички карама-каршылыктардын болушу) менен мүнөздөлөт.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча ченемдик укуктук база, теңдештирилбегендиги жана

тутумдашпагандыгы менен мүнөздөлөт. Мындай ченемдик укуктук база кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мамлекеттик органдардын анын ичинде жогорку бийлик органдарынын ишин жана мамлекеттик эмес юридикалык мекемелердин (коомдук кесиптик уюмдардын жана жарандардын) ишин бурмалайт.

Карама-каршы келген мыйзам актыларынын талаптарын аткаруу мамлекеттин өкүлдөрүнө да, жөнөкөй жарандарга да эмгек катары оор келет, туруктуу эмес.

Жогоруда айтылган абал дагы бир жагдайлар менен оордошот кен калдыктарынын коопсуздугун сактоо, экологиялык коопсуздук боюнча бөлүктө укуктук маланияттын укук жаратуучу органдарда ошондой эле коомдо начардыгы. Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча укуктук ченемдердин мындай абалы мамлекеттик институттарда укуктук нигилизмди, мамлекеттик органдардын жана алардагы кызмат адамдарынын ишмердүүлүгүндө ошондой эле коомдо жарандардын жүрүм турумунда мыйзамдуулуктун жоктугун айкындайт.

Бүгүнкү мезгилде Кыргыз Республикасынын кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча теориялык жана практикалык жыйынтыктардын негизинде 2017-жылдан 2030-жылга чейинки жылдарга, так аныкталган милдеттер, аткаруу мөөнөттөрү, персоналдык жоопкерчиликтер, зарыл финансылык экономикалык жана материалдык камсыздоо менен стратегиялык жана максаттуу программаны иштеп чыгуу зарылчылыгын баса белгилеп көрсөтүү максаттуу.

Кыргыз Республикасынын кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун 2017-жылдан 2030-жылга чейин камсыз кылуу боюнча бул Стратегияда жана максаттуу программада өзгөчө маанилүү суроолор жана көйгөйлөр өз ордун табуусу зарыл, аларга: **глобалдык көйгөйлөр** (глобалдык климаттын өзгөрүшү; озон катмарынын бузулушу; чөлгө айлануу; био ар түрдүүлүк); **регионалдык көйгөйлөр**; улуттук көйгөйлөр (атмосферанын булганышы; суу ресурстарынын абалы; жер ресурстарынын абалы; токой ресурстарынын абалы; тоо экосистемалары; калдыктар менен булгоо – тарыхый калдыктар, өнөр жай калдыктары, турмуш тиричилик калдыктары; техногендик жана табият кубулуштары).

Кыргыз Республикасындагы экологиялык коопсуздукту камсыз кылуунун багыттары жана механизмдери аныкталган алар төмөнкүлөр:

- экономиканы экологизациялоо;
- мыйзам актылары;
- жаратылышты пайдалануунун экономикалык механизмдерин жакшыртуу; жаратылышты коргоо жана рационалдуу пайдаланууну көзөмөлдөө;
- уруксат берүү тутуму;
- институционалдык камсыздоо;
- экологиялык мониторинг жана информациялык камсыздоо;
- эл аралык кызматташтык;

- экологиялык коопсуздукту илимий камсыз кылуу;
- экологиялык билим берүү;
- экологиялык маанилүү чечимдерди кабыл алууда коомчулуктун катышуусу.

Ошону менен бирге мамлекеттик бюджетти кабыл алууда 2017-жылдан 2030-жылга чейинки аралыкта бул милдет жана максаттарга жетишээрлик финансылык жана материалдык каражаттарды кароо зарыл экендигин белгилейбиз.

Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздук концепциясында кен кадыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылууда улуттук мыйзам актыларын жакшыртуу зарыл.

ТЫЯНАКТАР

Диссертациялык изилдөөдөгү суроолордун жана милдеттердин аткарылышы боюнча төмөнкү тыянактар берилет:

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу укуктук, уюшумдук, финансылык, материалдык жана информациялык чаралардын комплекси болуп, кен калдыктарын сактоочу жайларды сактоону камсыз кылуу менен байланышкан потенциалдуу тобокелчиликтерди, чакырыктарды, коркунучту алдын-алуу жана жоюу менен камсыздандырылышы негизделди.

Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу суроолору жана көйгөйлөрү, адам ишмердүүлүгүнүн коопсуздугун укуктун субъектисинин укуктары жана мыйзамдуу кызыкчылыктары кодексинде кароо зарыл, аларды камсыз кылуу механизми Кыргызстандын ченемдик укуктук актыларында кароо зарыл.

Адамдын укуктары жана мыйзамдуу кызыкчылыктары кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу ишмердүүлүгүндө жарандык укуктук каражат катары өзгөчө жоопкерчиликтин аймагында, (аларга кен калдыктарын сактоочу жайлар кирет) жашап жаткан адамдардын камсыздандыруу келишими болуп саналат.

Ал ошондой эле, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыздоо тутумду жана механизмдерди эске алуу менен мамлекеттин өзгөчө жөнгө салуусу менен чечилиши керек жана улуттук коопсуздуктун ажырагыс бөлүгү катары каралып, адамдын бүтүндөй мамлекеттин туруктуу өнүгүүсүнүн негизи болуусу зарылдыгы негизделди.

Ченемдик актыларда келтирилген «кен калдыктарын сактоочу жайлар» түшүнүгү каралып жаткан суроонун маңызын толук ачып бере албайт, Биздин оюбузча, КР мыйзам актыларына, «Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө», «Кен калдыктарын сактоочу жайлар жана тоо кен калдыктары жөнүндө», «Кыргыз Республикасынын калкынын радиациялык коопсуздугу

жөнүндө» мыйзамдарында «кен калдыктарын сактоочу жайлар» аныктамасы так берилиши керек.

Изилдөөдө каралган жоопкерчилик критерийлери кызмат адамдары тарабынан адамдардын өмүрүнө коркунуч келтирүүчү жагдайларды жана фактыларды жаап жашыруу, аткаруу бийлигинин органдары, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдары алардын кызмат адамдары тарабынан кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун, айлана-чөйрөнү коргоо жана табигый ресурстарды сарамжалдуу пайдалануу боюнча мамлекеттик саясаттын натыйжалуу ишмердүүлүгү жөнгө салуучу мыйзамдарды, сактабоо же болбосо так сактабаса мыйзам тарабынан орнотулган тартипте катаал жоопкерчиликке алып келет деген жобо аргументтелди.

Экологдордун маалыматтарына караганда радиоактивдүү кен калдыктар сакталган аймактарда жыл сайын абал начарлап бара жатат. Кыргызстандын бийлик өкүлдөрү өз алдынча бул көйгөйдү чече албастыгын мойнуна алууда.

Кыргызстанда кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча ратификацияланган конвенциялар, макулдашуулар жана келишимдер чегинде, коомчулуктун маалыматка жетүү жаатында, мамлекеттик жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын ишмердүүлүгү жөнүндө улуттук мыйзам нормаларын эл аралык укуктун нормалары менен гармонизацияланышы, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мамлекеттик бийлик органдарынын жана ыйгарым укуктуу органдардын ишмердүүлүгүн оптимизациялоо көйгөйлөрү бар.

Жалпылап, жыйынтыктап айтканда, Кыргыз Республикасындагы мыйзам актыларындагы боштуктарды талдоо көрсөткөндөй кен калдыктарын коопсуздугун камсыз кылууда: мыйзам базасын, инструкцияларды жоболорду, ченемдик актыларды эл аралык стандарттар менен гармонизациялоо зарыл, кен калдыктарын сактоочу жайларды жана радиоактивдүү калдыктарды башкаруунун жана жөнгө салуунун мамлекеттик түзүмүн жакшыртуу; инспекция жүргүзүү программасын иштеп чыгуу, контролдоо жана мониторинг жүргүзүү программасын иштеп чыгуу; адистерди даярдоо, инспекторлорду жана операторлорду окутуу үчүн программаларды иштеп чыгуу; радиоактивдүү калдыктарды башкарууда эл аралык эксперттер тобу менен кооперация түзүү; МАГАТЭ менен тыгыз кызматташтык жасоо иштерин жолго коюу зарылчылыгы эске алынуу керек.

Диссертациянын негизги жоболору автордун төмөнкү илимий макалаларында жарык көргөн:

1. **Мирзаева, А.К.** Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарды сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун мамлекеттик жөнгө салуу [Текст] А.К. Мирзаева // Наука и новые технологии. - 2014. - №8. - С.83-84.
2. **Мирзаева, А.К.** Проблемы обеспечения хвостохранилищ в Кыргызской Республике [Текст] Э.Н. Рахимбаев, А.К. Мирзаева// Наука и новые технологии. - 2014. - №8. - С.85-86.
3. **Мирзаева, А.К.** Международное сотрудничество Кыргызской Республики по обеспечению безопасности хвостохранилищ [Текст] Э.Н. Рахимбаев, А.К. Мирзаева// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2015. - №8. - С.62-64.
4. **Мирзаева, А.К.** Экологиялык мыйзам актыларын изилдөөнүн актуалдуу маселелери [Текст] А.К. Мирзаева// Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - 2015. - №8. - С.65-66.
5. **Мирзаева, А.К.** Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуунун укуктук негиздери [Текст] А.К. Мирзаева//Известия вузов Кыргызстана. - 2015. - № 11. - С.77-79.
6. **Мирзаева, А.К.** О правовом понятии хвостохранилищ [Текст] А.К.Мирзаева// Наука образование техника. - 2016. - № 3,4. - С.132-135.
7. **Мирзаева, А.К.** Международные правовые акты, регулирующие безопасность хвостохранилищ [Текст] А.К. Мирзаева// Наука образование техника. - 2016. - № 3,4. - С.128-132.
8. **Мирзаева, А.К.** Актуальные вопросы правового регулирования вопросов обеспечения безопасности хвостохранилищ в Кыргызской Республике [Текст] А.К. Мирзаева// International Conference on research Trends in Social Sciences, Education, Humanities, Business and Management Studies. France, Toulouse, 2017.- P.383-388.
9. **Мирзаева, А.К.** Некоторые вопросы понятийного аппарата хвостохранилищ [Текст] Г.К. Кулдышева, А.К. Мирзаева// Сборник статей по материалам LXXI-LXXII международной научно-практической конференции. Новосибирск, 2017. № 3-4. С.85-88.
10. **Мирзаева, А.К.** Правовые основы регулирования обеспечения безопасности хвостохранилищ Кыргызской Республики [Текст] А.К. Мирзаева// Сборник статей по материалам LXXI-LXXII международной научно-практической конференции Новосибирск, 2017. № 3-4. С. 90-94.
11. **Мирзаева, А.К.** Международное сотрудничество Кыргызстана в области охраны окружающей среды и обеспечения безопасности хвостохранилищ [Текст] А.К.Мирзаева// Международный научный журнал Наука без границ. Москва, 2017. №-5-10 с.82-85.

Мирзаева Айгуль Кадыровнаыны 12.00.06 – жаратылыш ресурстары укуту; агрардык укук; экологиялык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденин алуу үчүн “Кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун укуктук камсыз кылуу” темадагы диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: кен калдыктарын сактоочу жай, экологиялык коопсуздук, айлана чөйрөнү коргоо, радиоактивдүү материалдар, уулу заттар, Конвенция.

Изилдөөнүн объектиси – кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун укуктук камсыз кылуу менен байланышкан коомдук мамилелер.

Изилдөөнүн предмети – кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылууну бекитүүчү жана жөнгө салуучу Кыргыз Республикасынын аракеттеги мыйзамдарынын принциптери жана ченемдери, экологиялык коопсуздугун теориялык концепциялары.

Изилдөөнүн максаты – кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун укуктук камсыз кылуу механизмин аныктоо жана ушул чөйрөдөгү Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарын өнүктүрүү боюнча практикалык боюнча практикалык сунуштамаларды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору катары укуктук мамилелерди жана көрүнүштөрдү талдоонун формалдык-логикалык, тарыхый-укуктук, формалдык-юридикалык, салыштырма укук таануу жана тутумдук-түзүмдүк методдору колдонулган.

Алынган жыйынтыктар жана алардын илимий жаңылыгы: биринчиден, «кен калдыктарын сактоочу жай» түшүнүгүнө автордук аныктама берилди; экинчиден, Кыргызстанда эл аралык укуктук актылардын алкагында кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун камсыз кылуу үчүн ыңгайлаштырылган укуктук жана институционалдык чөйрөнү түзүү керектиги далилденди; үчүнчүдөн, Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздук Кодексин кабыл алуу керектиги жөнүндөгү тыянак негизделди; төртүнчүдөн, экологиялык коопсуздук чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын аракеттеги мыйзамдарынын ченемдерин аткарбагандыгы же талапка ылайык аткарбагандыгы үчүн юридикалык жоопкерчиликти күчөтүү керектиги негизделди; бешинчиден, кен калдыктарын сактоочу жайларга жакын жайгашкан жерлерде жашаган адамдар үчүн камсыздандыруу институтун киргизүү керектиги негизделди; алтынчыдан, Кыргыз Республикасындагы кен калдыктарын сактоочу жайлардын экологиялык коопсуздугун камсыз кылуунун 2017-2030- жылдарга Стратегиялык максаттуу программасын иштеп чыгуу боюнча сунуштама негизделди; жетинчиден, кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун укуктук камсыз кылуу чөйрөсүндө юридикалык жоопкерчиликти күчөтүү максатында Кыргыз Республикасынын Конституциясына толуктоо киргизүү керектиги негизделди.

Пайдалануу боюнча сунуштамалар кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун укуктук камсыз кылуу чөйрөсүндө улуттук мыйзамдарды жана укук колдонуу практикасын жакшыртуу боюнча теориялык тыянактардын, сунуштар менен сунуштамалардын Кыргыз Республикасынын мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын укук колдонуу ишмердүүлүгүндө жана ошону менен бирге аракеттеги экологиялык мыйзамдарды жакшыртууда колдонулуусу мүмкүндүгү менен шартталат.

Колдонуу чөйрөсү. Диссертациянын теориялык тыянактары менен негизги жоболору Кыргыз Республикасында кен калдыктарын сактоочу жайлардын коопсуздугун укуктук камсыз кылуу чөйрөсүндө, экологиялык коопсуздук маселелери боюнча жалпыланган илимий эмгектерди жаратууда, окуу процессинде, негизинен, жогорку окуу жайларында экологиялык укук курстарын окутууда пайдалуу болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Мирзæевой Айгуль Кадыровны на тему «Правовое обеспечение безопасности хвостохранилищ» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности: 12.00.06 — природоресурсное право; аграрное право; экологическое право

Ключевые слова: хвостохранилище, экологическая безопасность, охрана окружающей среды, радиоактивные материалы, ядовитые вещества, Конвенция.

Объект исследования – общественные отношения, связанные с правовым обеспечением безопасности хвостохранилищ.

Предмет исследования – теоретические концепции экологической безопасности, принципы и нормы действующего законодательства Кыргызской Республики, закрепляющие и регулирующие обеспечение безопасности хвостохранилищ.

Цель исследования – определение механизма правового обеспечения безопасности хвостохранилищ и выработка практических рекомендаций по совершенствованию национального законодательства Кыргызской Республики в данной сфере.

Методы исследования: историко-правовой, формально-логический, формально-юридический, сравнительно-правовой и системно-структурный методы исследования правовых явлений и отношений.

Полученные результаты и их научная новизна характеризуется, во-первых, обоснованием авторского определения понятия «хвостохранилище»; во-вторых, обоснованием необходимости создания благоприятной правовой и институциональной среды для обеспечения безопасности хвостохранилищ в рамках международно-правовых актов в Кыргызстане;

в-третьих, обоснованием вывода о необходимости принятия Кодекса экологической безопасности Кыргызской Республики;

в-четвертых, обоснованием необходимости ужесточения юридической ответственности за невыполнение и/или ненадлежащее выполнение правовых предписаний действующего законодательства Кыргызской Республики в сфере экологической безопасности;

в-пятых, обоснованием необходимости введения института страхования для физических лиц, проживающих в населенных пунктах, расположенных вблизи хвостохранилищ;

в-шестых, обоснованием рекомендации по разработке Стратегической целевой программы обеспечения экологической безопасности хвостохранилищ в Кыргызской Республике на 2017-2030 годы;

в-седьмых, обоснованием необходимости введения дополнения в Конституцию Кыргызской Республики в целях повышения юридической ответственности в сфере правового обеспечения безопасности хвостохранилищ.

Рекомендации по использованию. Теоретические выводы, предложения и рекомендации по совершенствованию национального законодательства и правоприменительной практики в сфере правового обеспечения безопасности хвостохранилищ могут быть использованы при совершенствовании действующего экологического законодательства, в правоприменительной деятельности органов государственной власти и местного самоуправления Кыргызской Республики.

Область применения: Теоретические выводы и основные положения диссертации могут быть применены в сфере правового обеспечения безопасности хвостохранилищ в Кыргызской Республике, в создании обобщающих научных трудов по вопросам экологической безопасности, в учебном процессе, в основном, при преподавании курсов экологического права в вузах.

SUMMARY

On the thesis of Mirzayeva Aigul Kadyrovna on the topic: "Legal provision of tailing dumps safety" for the degree of Candidate of Sciences in Law: 12.00.06 - Natural Resource Law, Agricultural Law, Environmental Law.

Keywords: tailing dumps, environmental safety, environmental protection, radioactive materials, poisonous materials, Convention.

The subject of the study are public relations, regulated by the norms of the constitutional law related to the implementation of the legal regulation of the mechanism for the application of measures to ensure the safety of tailing dumps to entities that have legal status under the legislation of the Kyrgyz Republic. The subject of the study is the legal basis, issues and problems of environmental safety and, first of all, ensuring the safety of tailing dumps, analysis of the legal framework, liability of legal entities and individuals, as well as practical problems of development in the legislation of the Kyrgyz Republic of safety standards for tailing dumps.

The purpose of the study is to comprehensively study the legal norms for ensuring environmental safety and, first of all, ensuring the safety of tailing dumps, systematizing scientific views on the nature of the topic under study and legal regulation mechanisms, applying legal sanctions, identifying problems, and developing proposals to increase the effectiveness of the regulatory legal framework for tailing dump safety in the Kyrgyz Republic.

Methods of research are: formal-logical analysis of the conceptual-categorical apparatus, historical and legal and formal-legal methods of generalization and analysis of normative legal acts, literary sources, comparative legal method, generally accepted methods of system-structural analysis.

The scientific novelty of the study is determined by the goals and objectives set forth and is that for the first time in the theory of constitutional law an attempt is made to comprehensively analyze the legal foundations for ensuring the safety of tailing dumps in the Kyrgyz Republic. The conducted research allows to determine the place and significance of issues and problems of ensuring the safety of tailing dumps in the Kyrgyz Republic, to show the role, in the effective protection of the rights of citizens in general to environmental safety and to develop appropriate recommendations.

The conclusions, proposals, theoretical generalizations contained in the dissertation seem to be sufficiently substantiated, reflecting the current state of legal science and practice, which have the necessary degree of novelty and independence.

Degree of using the materials of the thesis. Improving the activities of government authorities to ensure the safety of tailings, a revision of the conceptual apparatus of theoretical practical views, law enforcement practices.

Based on foreign experience, the resolution of specific theoretical and practical issues, justified views to improve domestic legislation

Scope of application The provisions, conclusions, practical recommendations of the study can be used in jurisprudence, legal education, as well as to improve legislative measures of the state to ensure environmental safety, while developing its conceptual and methodological aspects.

Формат 60x84/16. Печать офсетная.
Заказ №22
Объем 1,6 п. л. Тираж 100 экз.

Компьютерные услуги "Воок-дизайн"
г.Ош, ул. И.Сулайманова 3